

(64) – az állományépítés kérdései foglalják el. Negyedikül a könyvtárosi hivatás jelentkezik (58). Nyomában a számítógépesítés található (53). A további helyeken a könyvtárügy története (45), az elméleti kérdések és a szabványügyi közlemények osztoznak (40-40). A sort a módszertani munka (28), a perszonáliák (14), a könyvtárépítés és berendezés kérdései (12), a nemzetközi kapcsolatok (8) témaköre zárja.

Az 1997 és 2001 közötti tematikus rangsor:

1. Számítógépesítés és egyéb új technikák (152)
2. Elméleti kérdések (127)
3. Könyvtári tájékoztatás (101)
4. A könyvtárügy szervezete (98)
5. Perszonáliák (84)
6. A könyvtárügy története (71)
7. Katalógusok és információkeresés (69)
8. Könyvtárosi hivatás (68)
9. Állományépítés (61)
10. Külföldi könyvtárügy, nemzetközi kapcsolatok (60)
11. Az információs társadalom problémaköre (25)
12. Szabványosítás (20)
13. Módszertani munka (19)
14. Könyvtárépítés, berendezés (5).

A könyvtár típusok szerinti sorrend 1983 és 1987 között az alábbiak szerint alakult:

1. Tudományos-műszaki könyvtárak (132)
2. Felsőoktatási könyvtárak (125)
3. Regionális tudományos-műszaki könyvtári központok (34)
4. Akadémiai könyvtárak (24)
5. Orvosi könyvtárak (16)
6. Mezőgazdasági könyvtárak (14)
7. A Kulturális Minisztérium hálózatai (7)
8. Külföldi könyvtárak (–)

Az 1997 és 2001 közötti sorrend:

1. A Kulturális Minisztérium könyvtári hálózatai (180)
2. Felsőoktatási könyvtárak (86)

3. Akadémiai könyvtárak (68)
4. Külföldi könyvtárak (66)
5. Mezőgazdasági könyvtárak (18)
6. Tudományos-műszaki könyvtárak (15)
7. Orvosi könyvtárak (8)
8. Regionális tudományos-műszaki könyvtári központok (7).

A fő következtetés, amit a közölt rangsorokból is le lehet vonni: két évtized leforgása alatt a Naučnye i tehničeskije biblioteki profilja teljesen megváltozott: egy műszaki könyvtárügyet gondozó orgánumból majdhogynem „összkönyvtárügy”i lap lett, amely – ellentétben a korábbi időszakokkal – nemzetközi vonatkozásokban is nyitottá vált.

A típus szerinti előfordulásokban leginkább az a szembeötlő, hogy az ún. tudományos-műszaki könyvtárügy terén következett be a legnagyobb csökkenés, mintegy dokumentálásaként annak, hogy a volt Szovjetunió területén ez az üzemi-kutatóintézeti „könyvtár-megvalósulás” volt az, amely nem állta ki az idők próbáját. Vele szemben jól vészték át a társadalmi-politikai katalizmákat a Kulturális Minisztériumhoz tartozó közkönyvtárak, közülük is a nagyobb intézmények. Sőt: mintha ezek kezdenék „helyettesíteni” az üzemi-kutatóintézeti szakkönyvtárakat, ami a legkorszerűbb tájékoztatástechnika tömeges megjelenésével és „helybenlétével” megoldható feladatnak látszik.

A számítógépesítés és az egyéb új technikák-technológiák 1997 és 2001 között éppen úgy első helyre kerültek a tematikus rangsorban, mint a Kulturális Minisztérium hálózatai a könyvtári típusok szerintiben.

IPAVLOVA, N. P.: Professional'noe periodičeskoe izdanie kak zerkalo professional'nogo soobščestva. (Na primere sbornika „Naučnye i tehničeskije biblioteki”) = Naučnye i tehničeskije biblioteki, 12. sz. 2002. p. 4–10./

(Futala Tibor)

Új könyvtárat építsünk, vagy új könyvtári modellt?

A tanulmány

A Mellon Alapítvány anyagi támogatásával a Tri-College Library Consortium (amely három, egymáshoz közeli humán főiskola – a Bryn Mawr, Haverford, Swarthmore – könyvtárából áll) két lényeges problémát vizsgált meg:

- Hogyan tudnának megbirkózni az elhelyezési körülményeikben mutatkozó nehézségekkel, amelyek a gyarapodó állomány, valamint a média-, az oktatási és a hallgatói-tanulmányi övezetek iránt növekvő igények okoznak?
- Előnyükre fordítható-e közös online katalógusuk és más együttműködési projektjeik sora annak

érdekében, hogy gyűjteményeik együtteséből egy „tudományos igényeknek megfelelő, minőségi kutatási gyűjteményt” hozzanak létre?

Az alábbi megállapítások nem lépnek fel azzal az igényrel, hogy a többi főiskolára is érvényesek legyenek, de segíthetnek másokat abban, hogy elgondolkozzanak helyzetükön.

Megállapítások

Az állomány gyarapításáról és használatáról:

- Az állományegyüttes háromnegyedét ritkán kölcsönzik, a kötetek több mint felét 10 éve nem kérték.
- A címek 40%-át többen is beszerezték, és a legutóbbi tanévben az egyik főiskola vásárlásainak 80%-a volt megtalálható a többi főiskola beszerzései között.
- A kölcsönzések 20–37%-a az adott főiskola határain kívülre irányult.

Az elektronikus publikálás trendjeiről:

- Noha az e-könyvek még nem helyettesítik a „szabályos könyveket”, referenzskönyvekként, tartalék olvasmányokként és böngészhető példányokként használhatók.
- Ha a kiadók rendelésre kinyomtatják a könyveket (print-on-demand), csökkenhet az a könyvtárakra nehezedő nyomás, hogy megvásároljanak olyan hagyományos könyveket, amelyek egyébként sokáig nem lennének kaphatók.
- Ha a könyvtárak biztosak lehetnek az e-folyóiratok kiadóinak megbízhatóságában, területet nyerhetnének a duplikációt jelentő nyomtatott sorozatok kiiktatásával.

A hallgatók és a tanszemélyzet könyvtárhasználatáról:

- Ha nem növelhető az elektronikus böngészés lehetősége és az e-szövegek mennyisége, a diákok és az oktatók továbbra is a polcokon lévő könyvek között akarnak böngészni.
- A duplikálást csökkentő döntéseknek számításba kell venniük a campuson jelentkező igényeket azok iránt a könyvek iránt, amelyekre a kurzusokon közvetlenül szükség van.
- A beszerzési döntéseknek figyelembe kell venniük azt a körülményt, hogy az egyes tudományok között jelentős eltérések mutatkoznak az elektronikus információk használatában.

A helyigény tervezése szempontjából:

- A referenzművek, kormánydokumentumok és folyóiratok terén a papírról az elektronikus hordozóra való váltásból eredő helymegtakarítás növekvőben van, a természettudományok területén gyorsabban, mint a társadalom- és humán tudományoknál.
- A több mint egy évtizede nem forgalmazott duplumok selejtezése lényeges helymegtakarítást eredményezhet, de jelentős munkaráfordítással járhat, kellő gondosságot, és az oktatókkal való konzultációt követel.

Egy lehetséges új modell

A három főiskola fontolóra veszi, hogy különálló humán gyűjteményeiből egy integrált tudományos állományt hozzon létre. Ez megkívánja, hogy kibővítsék a jelenlegi közös döntéshozás szervezeti kereteit és a kommunikációs eszközöket. Álláspontjuk szerint az együttműködésen alapuló megoldás legfontosabb területei az alábbiak:

- felszámolni a különbségeket a gyűjteményfejlesztési döntéshozatalban,
- koordinálni a beszerzési tervek jóváhagyását,
- kommunikációs csatornákat kiépíteni a központi menedzsmenttel és a tanszeméllyel a selejtezés lebonyolítására,
- megjavítani a virtuális böngészés feltételeit a polcokon való böngészés helyettesítésére.

Összefoglalás

A három főiskolai könyvtár válaszüti előtt áll: vagy továbbra is úgy működik, ahogy most, és öt vagy tíz év múlva, amikor egyáltalán nem lesz helyük, új épületben reménykednek, vagy együttműködve csökkentik a duplumokat, kiselejtezik a kevésbé használt anyagot, áttérnek a tömör raktározásra, külső raktárakat vesznek igénybe a helyigény csökkentésére, megvizsgálják a digitális formátumok kínálta lehetőségeket, kooperatív szerzeményezéssel pénzt takarítanak meg, és jobb közös gyűjteményt építenek fel, mint amilyent az egyes főiskolák külön-külön megengedhetnének maguknak.

/Build a new library or a new library model? = CLIRinghouse, 15. sz. 2003. március–április, 2 p.
URL: <http://www.clir.org/pubs/reports/pub115/pub115.pdf> /

(Papp István)

Az elektronikus könyvek fejlődése, alkalmazása könyvtárakban

A nyomtatás feltalálása óta a könyv volt a legfontosabb információhordozó. Az elektronikus kiadás és a széles körben elérhető internet technikai fejlődésével az elektronikus könyv jelentheti az információterjesztés egyik következő forradalmát. Az elektronikus könyv egyelőre mint a nyomtatott dokumentum kiegészítője jelenik meg, és nem helyettesíti azt. Az elektronikus könyv hordozhatósága, hozzáférhetősége, multimédiás kiegészítői a felhasználók számára újdonságnak számítanak.

Az e-könyvek ugyancsak az elmúlt években terjedtek el igazán a könyvpiarban, az elképzelés és a kifejezés már sokkal régebbi (a Gutenberg projekt – <http://www.gutenberg.net> – például 1971-ben indult).

Az elektronikus könyvet különbözőképpen definiálták. Több tanulmány született, amelyek az elektronikus és a nyomtatott könyvek jellemzőit hasonlították össze. Az eltérések négy szempont alá sorolhatók.

Média: Az elektronikus könyv alapvetően egy formátum, és elektronikus információkat hordoz. Azonnal létre lehet hozni, javítani, és multimédiás kapcsolattal is rendelkezhet.

Terjesztés: Az e-könyvek elektronikus adatállományok, így olyan világszerte hozzáférhető csatornákon terjeszthetők, mint az internet, vagy kérésre letölthetők. Nem kell külön fizetni a közvetítőnek, és a felhasználók azonnal hozzáférhetnek a dokumentumokhoz. A szerzői kiadás gyors és olcsó.

Működés: Az elektronikus könyv integrálhat más könyveket, kézikönyveket akár online akár offline módon. Ezért többféle olvasásmodellre is ki lehet terjeszteni, hordozható.

Kezelés: Idővel könnyen és gazdaságosan lehet adatokat szerezni az elektronikus könyvek kihasználtságáról, s ezeket a könyvtárak felhasználhatják a későbbiekben szolgáltatásaik javítására.

Az elektronikus könyvek használata ugyanakkor adatvédelmi, szerzői jogi, információs technológiai és költségproblémákat vet fel. Az e-könyvek csak egy eszközzel olvashatók, s ebből többféle probléma is származik:

- igény a legújabb technológiára, amely sok energiát emészt fel;
- a képernyő nem veheti fel a versenyt a nyomtatott könyvvel (jegyzetelés, hordozhatóság, esztétikum stb.);
- a technika gyorsan változik, kevés az elektronikus könyvek olvasására kijelölt terminál;
- a sáv szélesség a letöltéshez nem mindig elegendő.

Mivel az elektronikus könyvek leginkább a technológiától függenek, ezért az áruknak tartalmaznia kell ezeknek az eszközöknek, valamint a hálózati kapcsolatoknak az árát is. Mivel nincsen még szabvány erre a formára, a technikai kérdések szinte leküzdhetetlen akadályt jelenthetnek az elektronikus könyvek elterjedésében.

Az elektronikus könyvek az olvasóberendezés, a díjszabás, a hozzáférés, a kiadás és az eredeti adathordozó szerint tipizálhatók.

1. **Olvasóberendezés** szerint: a kereskedelmi forgalomba hozott e-könyveket többnyire meghatározott hardverrel és programmal lehet olvasni, de törekszenek arra, hogy az e-könyveket általánosan használt kereskedelmi szoftverekkel is el lehessen olvasni.
2. **Díjszabás** alapján vannak ingyenes és fizetős könyvek.
3. **Hozzáférés** szerint vannak online (webes hozzáférésű) illetve offline (letölthető) elektronikus könyvek. A legtöbbet a felhasználók letöltik, gyakran még akkor is, ha egyébként az interneten olvashatóak lennének.
4. **Kiadói modell** alapján lehetnek: magánkiadásúak. *Stephen King* interneten kiadott könyve például mérföldkönek számított. Ugyanakkor a szerzők könyvkereskedőkön keresztül is kiadhatják az írásait (pl. Amazon vagy Barnes & Noble). A kereskedelmi modell elektronikus formában, de ugyanúgy működik, mint nyomtatott könyvek esetében. Az oktatási kiadás elsősorban az egyetemekre jellemző, amelyek kurzusanyagaikat, tananyagukat teszik közzé elektronikus formában.
5. **Az eredeti adathordozó** szerint lehetnek digitalizáltak, azaz a nyomtatott eredetiket elektronikus formába hozták. A HTML-kompatibilisek esetében a már digitalizált, CD-ROM-on megjelent műveket interneten is olvashatóvá konver-

tálták, valamint már eleve elektronikus formára íródtak, de ezek kevesebben vannak.

A könyvtárak szempontjából az elektronikus könyv nemcsak formájában és terjesztésében jelent kihívást, de a már meglévő szolgáltatásokra és folyamatokra is hatással van.

A nyomtatott könyvek esetében számos kiadói katalógus, ajánló bibliográfia létezik, ami hiányzik az elektronikus könyveknél, így időigényes munka információt szerezni a frissen kiadott e-könyvekről. Szabályozni kell, hogy mi alapján választja majd ki a könyvtár a beszerzendő elektronikus könyveket. Ilyen például az ár, az olvasóberendezés, integrálhatóság, az archiválás lehetősége, a kihasználhatóság stb. Ezek mind olyan szempontok, amelyeket szerzeményezéskor figyelembe kell venni.

A szolgáltatásban is a nyomtatottól eltérő követelményeket támaszt az elektronikus könyv. Csak az elektronikus könyvet kölcsönzik-e az olvasók, vagy magát az olvasóberendezést, szoftvert stb. is. Míg a hagyományos könyvtári dokumentumok esetében a szolgáltatás és a tárolás szorosan összefügg, addig az elektronikusoknál erre már nincs szükség. Ugyanakkor fontos kérdéssé válik, hogy mennyi időre lesz egy könyvtár tulajdonosa az adott elektronikus dokumentumnak, hogyan történik a kulturális értékek megőrzése?

Mivel az elektronikus publikálás egyszerű, és igazából bárki megteheti, komoly kérdés a minőségi szűrés, amelyre egyelőre nincs általános megoldás. Az elektronikus dokumentumok életciklusának valamennyi stádiumában szükség van a szabványosításra.

A könyvtári szolgáltatások egyik kulcskérdése még mindig a felhasználói igények kielégítése is. Több felmérést is végeztek az olvasók és az elektronikus könyvek kapcsolatának vizsgálatára. Az olvasók az elektronikus könyveket részesítik előnyben, ha navigálniuk kell, információt keresnek, de – mivel a jegyzetelés kérdését nem tartják gyakorlatilag megoldottnak – elsősorban a nyomtatott könyvet használják, ha szórakozásból olvasnak, illetve tanulnak. Az e-könyvek akkor vehetik fel a versenyt a hagyományosakkal, ha használatuk kényelmes lesz, lapozhatóak és állandó formátumúak, tetszőleges formában jegyzetelhetők, fizikailag hordozhatóak, többféleképpen megjeleníthetők és megoszthatók lesznek.

/CHEN, Ya-ning: Application and development of electronic books in an e-Gutenberg age. = Online Information Review, 27. köt. 1. sz. 2003. p. 8–16./

(Lepp Tünde)

Ötvenéves a Bibliotekovedenie

A közép-kelet-európai „nagy térségben” manapság meglehetősen sok az ötvenéves évforduló. Ezekben az években teremtődtek meg ui. azok a feltételek, amelyek a háborús pusztítások után az itt elterülő országokat legalábbis részben kivezették az abszolút nyomorból, úgyhogy el lehetett kezdeni a felépítményi intézmények rekonstrukcióját és/vagy kiépítését.

A mi szakmánk is a jubilálók közé tartozik. Például a Lenin Könyvtár alapította *Sovetskoe bibliotekovedenie* – ma: *Bibliotekovedenie* – c. szakfolyóirat által, amelynek ötvenedik születésnapját a 2002. évi Moszkvai Nemzetközi Könyvkiállítás és Könyvvásár keretében kezdték el ünnepelni oly módon, hogy Bibliotekovedenie-napot iktattak az események programjába. Ezen a folyóirat szerkesztősége ismertette azokat az eredményeket, amelyeket nem utolsósorban az utóbbi három év folyamán sikerült elérnie. (Azóta van hivatalban – lényege-

sen jobb feltételek közepette.) A megjelent szakemberek és szerzők pedig megfogalmazták további elvárásaikat az orgánummal kapcsolatban.

A folyóirat 2002. évi 6. száma a fentiekén kívül tizennyolc üdvözlő dokumentumot is publikált. Ezek küldői között megtaláljuk Oroszország valamennyi jeles könyvtárának vezetőjét, az orosz könyvtártudósokat, és az egyetemek könyvtártudományi előadóit, akik – az ilyenkor megengedhető némi túlzásokkal – az orosz könyvtártudományi és informatikai kutatómunka legelső, leghatékonyabb, legfontosabb stb. publikációs fórumának, az oroszországi könyvtártudomány és informatikai folyóiratok – mondhatni – „zászlóshajójának” minősítették a Bibliotekovedeniet.

A folyóiratot négy közismert nyugati szakember is köszöntötte. *M. Line* a maga nevében mindössze azt kívánja, hogy a folyóirat legalábbis még további